

МЕДИА ЭТИКА

Жас мамандардың тәжірибесінен

Жапа шегушілер туралы шешім қабылдау,
зорлау құрбанының жүзін жасыру
мақсатында оқиғаны ойластыру

Дәрістің негізгі терминдері

Миллениалдар – 1978–1998 жылдар аралығында туғандар біреудің ақылына құлақ аса қоймайтын, өздерінің дегендерін істейтін адамдар.

У.Д. Росс – әлеуметтік психология ғылымының негізін салған. Әлеуметтік психология пәні топтағы қоғамдағы және тұлғаның алатын орнын зерттейді.

Оқиға: «Бұл әдеттегі қылмыс емес»

25 жасар Джонатан Мак Фадден – Оңтүстік Каролинада орналасқан Рок-Хиллдегі Уинтроп Университетінің 2012 жылғы түлегі. Оның журналистикадағы кәсіби қызметі Рок Хиллдегі The Herald газетінде қылмыс тақырыбы жайында жазатын тілшіліктен басталған. Ол 2012 жылдың тамыз айында мынадай бір оқиғаға тап болды: 39 жасар Майкл Джамар Тэйлор деген азаматқа көшеде 16 жастағы қыз баланы зорлады деген айып тағылады. Мұны естіген қыздың ағасы 22 жасар Тони Браун күдікті Майкл Джамар Тэйлорды өлтіреді. Мак Фадден осы оқиғаны жазуы тиіс еді. Ол жәбірленуші қыздың есімін ашық жариялау The Herald газетінің саясатына қарсы шығу екенін білді. Алайда қайтыс болған адамның аты-жөнінің жариялануы бәрібір жәбірленуші қыздың да кім екенін білдіретін еді.

Тығырық: жасыру жеткіліксіз

Енді Мак Фадден оқиғаның қалай болғанын сол жерде тұратын адамдардан сұрастырмақ болды. Алдымен интервью берген жергілікті тұрғын Майкл Джамар Тэйлордың өз қызына зорлық жасауы мүмкін екенін айтты. Бұл деректі Мак Фадден шерифтен интервью алған кезінде де естіген еді. Шериф те көршінің сөздерін құптап, расында да Тэйлор зардап шеккен қыздың әкесі екенін және оның осы зорлық қылмысына қатысы болуы мүмкін деген күдігін айтқан еді. Енді Мак Фадден зардап шегушінің жеке бас құпиясын қорғай отырып, бұл оқиғаны қалай жария ету керектігі жайлы нақты шешімге келуі тиіс еді. Мак Фадден: «Қолымызда мәліметтер бар. Алайда зардап шегушінің аты-жөні жарияламай, жеке бас құпиясын сақтай отырып жариялау – біздің мақсатымыз», – деді. Сонымен қатар Тэйлорды Тони Браун өлтірген болуы тиіс деген ой Мак Фадден үшін тағы бір қиындық тудырды. Тони Браун зардап шеккен қыздың өгей ағасы болғандықтан Тэйлорды жасаған қылмысы үшін атып өлтірген екен. Браун 40,000\$ кепілдік беріп азат етілді. Жәбірленушінің жеке бас құпиясын қорғау мақсатында оқиға болған көше нақтыланбады. Өйткені оқиғаға қатысы бар жандардың туыстығы жәбірленушінің кім екенінен хабардар етіп қояр еді. Зорланған қыздың, оған күдіктінің және оны өлтірген адамның өзара қарым-қатынасы полиция қызметкерлері тарапынан расталды. Алайда Мак Фадден және The Herald газетінің редакторлары қыздың жеке бас құпиясын сақтау үшін қабылдаған этикалық шешімдері бұл оқиғаның қалай жарияланатынына әсер етті.

Шешім: детальдарды қалдыру

Бірнеше рет ақылдасқаннан кейін редакция мүшелері зардап шеккен қыздың аты-жөнін ашық жазбау керек деп шешті. Зорлау қылмысы жәбірленушінің атына кір келтіретін болғандықтан, журналистер жәбірленушінің жеке бас құпиясын сақтауы тиіс болды. «Әрине, біздің негізгі мақсатымыз мүмкіндігінше көп мәлімет тауып, халықты хабардар ету болды», – дейді редакция мүшелері. «Алайда жас қыздың да құқығын қорғап қалғымыз келді. Ол мектеп оқушысы еді». Қыздың кәмелетке толмағандығы осындай шешім қабылдауға түрткі болды. Заңды түрде зардап шегушінің есімін жария етуге рұқсат етілгенімен, оның кәмелеттік жасқа толмағандығы басылым басшыларына осындай шешім қабылдауға ықпал етті. Екінші

шешім, оқиға болған көшенің атын нақтыламауға байланысты. Шағын қала болғандықтан көшенің атын жариялағаннан кейін, тұрғындар қызды танып қоятын еді. Оған қоса редакция тобы қыздың, қылмыскердің және оны өлтірген адамның арасындағы қарым-қатынастарды нақтыламаған жөн деп шешті. The Herald газеті болған оқиғаға қатысты басты деректерді жариялай отырып, зардап шеккен қызға қатысты жеке мәліметті қорғай алмайтындарына көзі жетті. Мак Фадденнің айтуы бойынша, «журналистердің заңды түрде көптеген нәрселерді ашық жазуына құқығы бар, бірақ барлық нәрсені жариялауға рұқсат беру – әділеттілік орнату дегенді білдірмейді». Басқа газеттер оқиғаға қатысы бар адамдардың атын атап, түсін түстегенде бұлардың жалпылама баяндауы олармен арадағы бәсекелестіктеріне кері әсер ететіндігіне қарамастан, Мак Фадден қабылдаған шешімінен бас тартпады. «Бізде этика «заңдары» бар және біз оларды ұстануымыз қажет».

Ой құралы: У.Д. Росс

Шотландиялық философ У.Д. Росстың пікірінше, адам баласының іс-әрекетінің дұрыс болуы іс-әрекеттің нәтижелеріне байланысты емес. Сонымен қатар, моральдық жағынан жақсы іс-әрекет әдетте шынайы дұрыс ниеттен туады. Біреу іс-әрекетінің дұрыс болғанын қаласа, төмендегі жеті қағиданы ұстануы керек. Жұмысыңа адалдық: берген уәдеңде тұру. Қателікті түзету: біреуге зиян келтірген жағдайда кешірім сұрау. Алғыс білдіру: саған жақсылық жасағанға алғысыңды білдіріп, жақсылыққа тек жақсылықпен жауап қайтару. Зиян келтірмеу: ешкімге зиян тигізбеу. Әділдік: пайда мен зиян арасындағы тепе-теңдік. Пайдалы болу: басқаларға мүмкіндігінше жақсылық жасап, пайдалы болу.

Өзін-өзі жетілдіру: тұрақты даму. Зардап шегушінің аты-жөнін жариялауда нақты шешімге келе алмасаңыз, ең болмаса мына екі парызды басшылыққа алу керек: жұмысыңызға адалдық және зиян тигізбеу. Сіздің міндетіңіз – шындықты айту (жұмысыңа адалдық). Өйткені сіз әу баста-ақ оқырманға барлық шындықты жеткіземін деп шешкенсіз. Сізге абырой беретін қасиеттің бірі – осы. Алайда оған қоса сіздің басқа парызыңыз бар, яғни жәбірленушінің жеке бас құпиясын сақтау (зиян тигізбеу). Өйткені адамның аты-жөнінің жариялануы оған үлкен зиян тигізуі мүмкін. Осыларды таразылап, қай парыздың басым екендігін тек қана өзіңіз шеше аласыз.

Соңы: келешекті қамту

Арада үш жыл өтіп, зардап шегуші он тоғыз жасқа толды. Қыздың кәмелет жасына келгеніне қарамастан, Мак Фадденнің айтуы бойынша, оның есімі болашақта жарық көретін мақалаларда айтылмайды. Алайда қылмыскерлер, Тэйлор мен Браунның арасындағы қарым-қатынасты жарияламау шешімін The Herald газеті қайта қарастырып өзгертуі мүмкін екендігін айтты. Зардап шеккен қыз кәмелет жасына жеткендігіне орай, бұл жағдайға байланысты барлық мәліметтер сот шығарған құжаттар негізінде қазір көпшілікке қолжетімді болды. Күнделікті жаңалықтарда зардап шеккен қыздың есімі, оның және қылмыскерлердің арасындағы қарым-қатынасты, қылмыс жасалған көшенің аты келешекте жария болуы мүмкін болса да, The Herald журналистері қыздың жеке бас құпияларын қорғауды тоқтатпауды өздерінің парызы деп түйді. Атаққұмар журналистер осындайда сенсация үшін біреудің жеке құпиясын жарияламауы керек. «Әрқашан былай ойлауға тырысыңыздар: Ол жағдайда сіз болсаңыз қайтер едіңіз? Жақын, сүйетін адамыңыз болса ше?», – деді ол іштей. Бастысы, жоғарыдағы оқиға оның жас кезінде, мансабының енді ғана басталған шағында кездескеніне қуанды. Өйткені кейін әбден сақа журналист болған кезде осы іспен танысқанда жәбірленушінің жеке мәліметтерін жариялап жіберуі де мүмкін еді.

Оқиға: «мен жұмыс таптым, бірақ...». Эмили Парнель

Эмили Парнель өте үлгілі түлек. Барлық нәрсені жоғары деңгейде, кәсіби түрде жасағанды ұнатады. Университетте ол алдыңғы қатарлы студенттердің бірі болды. Бағасы да өте жоғары. Университет қабырғасындағы түрлі шараларға қатысып, көшбасшылық қырымен танылды. Түрлі тағылымдамалардан өтіп жүрді. Алайда диплом алатын күн жақындаған сайын жұмыс таппағанын уайымдай бастады. Жұмысты жарты жыл бұрын іздей бастағанына қарамастан, әлі күнге дейін оны шақырған жер болмады. Оның арманындағы жұмысы АҚШ-тың шығысындағы қалалардың біріндегі жарнама агенттігінде есеп менеджері болу еді. Бірнеше жерге кездесуге барғанынан түк шықпады. Жұмыс табылар емес. Бір рет қана сұхбатқа бір компания шақырғанымен, кейін қайта қоңырау шалған жоқ. Ақырында бір жұмыс табылғандай болды. Профессоры оған Бостондағы Коннектив атты онлайн маркетинг фирмасына адам керек екенін айтты. Сату жағын ұната қоймағанымен, бұл жұмыс жоқтан жақсы еді. Екі рет сұхбаттасудан өткеннен, кейін бірден жұмысқа қабылданды. Парнель қатты қуанды. Кампусқа қайтып келгеннен кейін Парнель не істерін білмеді. Жұмысы соншалықты кісі қызығарлық емес, дегенмен басқа таңдау да жоқ.

Джош Мюррей

Джош Мюррей Парнельге қарағанда басқаша. Салмақты, сабырлы. Парнель секілді ол оқуды мамыр айында емес, желтоқсанда аяқтамақ. Өйткені бір сабақ алып, оқуды тағы бір семестрге созып, соңғы семестрді Лос-Анджелесте оқымақ болып шешкен. Жұмыс туралы ойлағанымен, әзірге іздестірген жоқ. Қарашаға қарай іздеймін деп ойлады. Жіберген түйіндемелеріне бес жерден жауап келгенімен, сұхбаттан кейін жұмысқа қабылданбады. Ол Нью-Йоркте жарнама агенттігінде, БАҚ саласында жоспарлау немесе есептеу менеджерлік қызметінде жұмыс істегісі келді. Университетті бітіргеннен сегіз айдан кейін үміт оты жарқ етті. Тамыз айында InterAd Media компаниясы оны сұхбаттасуға шақырды. Бір аптадан кейін жұмысқа қабылданды. Міндеті – сатылымды үйлестіруші. Сол кезде Мюррейден бақытты адам болған жоқ. Алғашқы жұмыс күні бірнеше қағазбен жұмыс істеп, одан кейін негізгі міндеттерімен танысу үшін күндізгі курсқа қатысты. Бір жағынан алғашқы жұмысындағы қиындықтарды ойласа, екінші жағынан осы жердегі мол мүмкіндіктер естен кетпей қойды.

Тығырық: екінші ойды қабылдау. Эмили Парнель

Бостондағы фирмада жұмыс істеуге келіскеннен кейін бір апта ішінде Парнельге жұмыс тауып беруші агент қоңырау шалды. Парнель туралы ақпаратты ол LinkedIn-нен тауыпты. Оның айтуынша, Нью-Йорктегі Nova Associates жарнама агенттігі маркетинг үйлестірушісін іздеп жатқанын, сол орынға Парнельді ұсына алатынын жеткізді. Бостонға онсыз да барғысы келмей жүрген Парнель бірден келісім берді. Сұхбатқа барғаннан бастап Парнельге барлығы ұнады. Нағыз ойындағы жұмыс осы екен. Сұхбаттасу кезінде ол өзінің Бостоннан шақырту алғанын да айтты. Ақырында Nova оны жұмысқа қабылдады. Дегенмен Парнельдің алдында қиын таңдау болды. Бірі өзінің қалаған жұмысы, сүйікті қаласы болса, екіншісі – онша ұната қоймаған, бірақ өзара құжатқа қол қойып, келісімшарт жасап қойған жұмыс. Бұл жолы ол ата-анасымен және оқытушысымен ақылдасты. Ата-анасы оған өзің қалаған жерде жұмыс істе десе, оқытушысы келісімшартты бұзбауға кеңес берді. Оның орнына сол Бостондағы жұмыстың артықшылықтарын көру керектігін айтты.

Джош Мюррей InterAd Media компаниясында ассистент ретінде екі апта жұмыс істегеннен кейін Мюррей компанияға әбден сіңісіп кетті. Бірақ бір оқиға болды. Қыркүйектің 16-сы күні оған басқа бір компаниядан хат келді. Бір кездері сол компанияға да түйіндеме жіберген еді. Хатта компания өкілі Мюррейдің әлі де «жұмысты ұйымдастырушы» қызметіне қызығушылық танытар-танытпасын сұрады. Мюррей әлі жұмыс таппағанын айтып, шақыртуды қуана қабыл

алатынын жеткізді. Әрине, қазіргі жұмысы туралы ол жасырып қалды. Негізінде, студент кезінен бері Мюррей дәл осы қызметті армандаған еді. Енді қазір сол мүмкіндікті жіберіп алғысы келмеді. Осы туралы ол да өз профессорына хат жазып кеңес сұрады. «Сенің жұмысың бар. Жаман жұмыс емес. Мен саған кемінде жарты жыл сол жерде жұмыс істеуіңе кеңес беремін. Кеше ғана жұмысқа кіріп, қайта шығып кеткенің этикаға сай емес», – деп жауап берді профессор. Сонда да Мюррей жаңа жұмысқа ауысатын болып шешті.

Ой құралы: Кейінгі ұрпақ

Әлеуметтанушылар АҚШ-та қазір 1977–1998 жылы туған адамдардың (миллениалдар) санының 75 миллионға жеткенін айтады. Ғалымдардың зерттеуінше, аға толқын кейінгі жастардың моральдық құндылықтардан алшақтап кеткенін, әдептерін жоғалтқанын, үлкенге құрмет дегенді ұмытқанын айтады. Алайда дәл осы уақыт аралығында дүниеге келген адамдардың Американың дамуына қосқан үлесі зор болған екен. Мінез-құлық жағынан да сол заманда дүниеге келгендер өздеріне сенімді, ойларын ашық айта алатын, жаңа идеяларға ашық адамдар екені туралы пікірлер де бар. Осы кейінгі ұрпақ өз ата-аналарымен де көп жағдайда пікірлерінің қабыспай жататынын байқайды. Бірақ мәселе онда емес. 1978–1998 жылдар аралығында туғандар (миллениалдар) біреудің ақылына құлақ аса қоймайтын, өздерінің дегендерін істейтін адамдар. Көп жағдайда жұмыс орындары да осы азаматтарды сол қасиеттері үшін сынап жатады. Миллениалдар мен оның алдындағы толқынның басты айырмашылығын мамандар FOMO (fear of missing out – әлденеден қалып қоядан қорқу) синдромы деп атайды. Әлеуметтік желілерді минут сайын тексеріп, тұрақты түрде біреулерге хат жазу әдеті кейінгі ұрпақтың қанына сіңіп кеткендей.

Курста екі кейс келтірдік. Бірі – зорлау құрбанының жүзін жасыру мақсатында оқиғаны ойластыру, журналистің қоғам мен зардап шегуші алдындағы міндеттерін анықтауға арналды. Қазақстан қоғамында бала мен жас қыздарды зорлау фактісі өте жиі кездесуі журналистерге сезімтал тақырыпқа үлкен жауапкершілікпен қарауды талап етеді.

КТК жаңалықтарынан: Көкшетауда 12 жасар қызды зорлады деген күдікпен соқталдай жігіт ұсталды. Ол өзінің азғындық ойын қала шетіндегі молада жүзеге асырғанын айтып, кінәсін бірден мойындаған. 2 апта бойы аяғынан тік тұрып іздеген полиция 24 жастағы күдіктіні теміржол вокзалында қолға түсірді.

12 жасар қызды тәулік бойы зорлап, азаптаған қаніпезерлерге қарсы сот отырысы басталды. «Білмеймін, әлі табылмай жатыр. соттың нәтижесін күтеміз, егер біз күткендей нәтиже болмаса, қатаң жазаламаса, онда жоғары жаққа жазамыз. Бірнешеуі мойындады, кейбіреулері мойындамай тұр. Бірақ нақты дәлелдер бар. Сол себептен олар қатаң жазаланады деп күтіп отырмыз», – дейді Салтанаттың апасы Сырға Махамбетова.

Мұндай жаңалықтардан біз жәбірленгендердің атын, жасын, нақты мекені немесе жақын туыстарының аты-жөнін оқимыз. Журналистің кәсіби этика кодексінде Жеке бас құпиясын сақтау әдебі – көпшілік мүддесінен жоғары тұруы тиіс делінген. Адам зорлау қылмысы мен жәбірленуші туралы ақпараттарды жазуда журналистерге деректер мен этикалық дилеммалардың арасындағы тепе-теңдік ұстанымы керек.

Өзіндік жұмыстар тапсырмалары

1. Егер күнделікті жаңалықтарда зардап шегушінің есімі аталса, сіздің мақалаңызда оның аты-жөнінің аталуы дұрыс па?
2. Егер жәбірленушінің ата-анасы келіп отбасыларының жеке құпиясын сақтауын сұраса, бұл сіздің мақаланы қалай жазатыныңызға әсер етер ме еді?
3. Осы жағдайда полиция мекемесі зорлау қылмысының болғанын растады. Ал растамағанда журналист ретінде оқиғаны қалай берер едіңіз?
4. Ел аузындағы өсек сіз жазатын мақалаға қаншалықты әсерін тигізе алады?

5. Соттың құжаттары бойынша, қыздың расында зардап шеккені анықталған. Оның аты-жөнін жариялау қаншалықты әділетті шешім?

Бақылау жұмыстары

1. Егер сіз Парнель мен Мюррейдің досы болсаңыз, таңдау жасай алмай жүрген кездерінде қандай кеңес берер едіңіз?
2. Қандай этикалық немесе кәсіби стандарттарға сүйенер едіңіз?
3. Егер сіз екі апта ғана істеп, жұмыс орнын тастап бара жатсаңыз, бастығыңызға қалай айтар едіңіз?
4. Егер сіз Парнель мен Мюррей секілді таңдау жасауыңыз керек болса, кіммен ақылдасар едіңіз?

Дереккөздер

1. <http://www.heraldonline.com/news/local/news-columns-blogs/andrew-dys/article12284645.html>.
2. <http://tribune.com.pk/story/338953/journalistic-ethics-how-themedia-traumatizes-rape-victims/>.
3. <http://www.poynter.org/2002/rape-and-american-journalism/4480/>.